

Neuvostoajan pilkkaavat eläimet

Reetta Kangas

Eläimiin on kautta aikojen liitetty luonteenpiirteitä, joita ihmiset kuvittelevat kyseisissä eläimissä näkevänsä: viekas kuin kettu, lauhkea kuin lammas, rohkea kuin leijona. Tällaisiin miellelyhtymiin perustuu eläinten käyttö vertauskuvina ihmisten luonnetta ja käyttäytymistä kuvattaessa. Eläinvertauskuvaa käytettäessä eläimeen liitetyt luonteenpiirteet siirtyvät vertauksen kohteeseen, oli kyseessä sitten yksittäinen ihminen, laajempi ihmisryhmä tai vaikkapa toinen eläin.

Eläinten käytöllä vertauskuvina ihmisten toiminnalle on pitkät perinteet aina Aisopoksen (n. 620–560 eaa) eläintarinoista nykypäivän pilakuviin. Aisopoksen tavoin myös monet muut ovat kirjoittaneet kulttuuriin vahvasti vaikuttaneita eläinsatuja. Venäjällä Ivan Krylov (1769–1844) pohjasi tarinansa aluksi Aisopoksen ja Jean de La Fontainen (1621–1695) satuihin, mutta ryhtyi myöhemmin kirjoittamaan myös omia faabeleitaan. Monet Krylovin alkuperäistarinoista ovat satiirisia kuvauksia oman aikansa poliittisesta ilmapiiristä ja hallintovirkamiehistä. Krylovilla on ollut ja on edelleen suuri suosio Venäjällä. Hänen satunsa ovat tunnettuja ympäri maata ja niillä on ollut vahva vaikutus maan kulttuuriin. Esimerkiksi Apina peilin ääressä -faabeli on tunnettu kautta Venäjän:

Marakatti katseli peilikuvaansa,
nyhjäisi kyljestä kohta karhua:
”Voi katso toki, hyvä ystävä,
mikä on tuo tuommainen otus hirveä?
Kuinka se irvistelee, vääntelehtiikään!
Kai häpeästä kuolisin,
sen kaltainen jos olisin.
On tosin samantapaisia, enpä kielläkään,
viisi, kuusi sukulaissani,
laskea voin heidät sormillani.”
”Miksi lasket sukulaisasi,
vilkaise omaa naamatauluasi”,
murahti nalle.

Ei kelvannut se neuvo apinalle.
(I. A. Krylov, suom. Aarno Saleva)

Krylov-viittauksilla on pitkät juuret venäläisessä kielenkäytössä. Ne olivat suosittuja myös neuvostoaikana ja näkyivät valtion propagandassa, niin sanallisessa kuin kuvallisessakin muodossa. Esimerkiksi kuuluisa Kukryniksy-taiteilijakolmikko käytti krylovilaisia eläimiä tuotannossaan. Kukryniksy oli taiteilijoiden Mihail Kuprijanov (1903–1991), Porfiri Krylov (1902–1990) ja Nikolai Sokolov (1903–2000) nimistä koostettu pseudonyymi, jota he käyttivät aina 1920-luvulta 1990-luvulle saakka. Näin heidän aikakautensa neuvostoliittolaisen poliittisen totuuden kuvaajana kesti kauemmin kuin yhdenkään neuvostojohdajan. He selvisivät niin Josif Stalinin (1878–1953), Nikita Hruštšovin (1894–1971) kuin Leonid Brežnevinkin (1906–1982) kausista, mitä voi jo itsessään pitää saavutuksena. Kukryniksyn arvostuksesta Neuvostoliitossa kertoo se, että heille myönnettiin 1970-luvulla Sosialistisen työn sankarin arvonimi, joka oli korkein mahdollinen valtiollinen tunnustus, jonka tekemästään työstä saattoi Neuvostoliitossa saada.

Kukryniksy saavutti suuren kuuluisuuden toisen maailmansodan aikaisten propagandatoïdensä myötä koko Neuvostoliitossa, mutta myös ulkomailla. Esimerkiksi Adolf Hitlerin (1889–1945) sanotaan olleen siinä määrin raivostunut Kukryniksyn pilapiirroksista, että taiteilijakolmikko päätyi hänen mustalle listalleen: otettava kiinni ja ammuttava. Sodan aikana Kukryniksy tuotti aktiivisesti kuvallista propagandaa, muun muassa julisteita ja pilapiirroksia. Yhdessä sota-ajan teoksista näemme Krylovin apinan katsomassa itseään peilistä (kuva 1). Peilistä vastaan ei kuitenkaan katso apina, vaan natsi-Saksan propagandaministeri Joseph

Kuva 1. Kukryniksy: Krylovilainen apina Goebbeltsista (1944). Teksti alla: "Kai häpeästä kuolisin, sen kaltainen jos olisin" (Suom. A. Saleva).

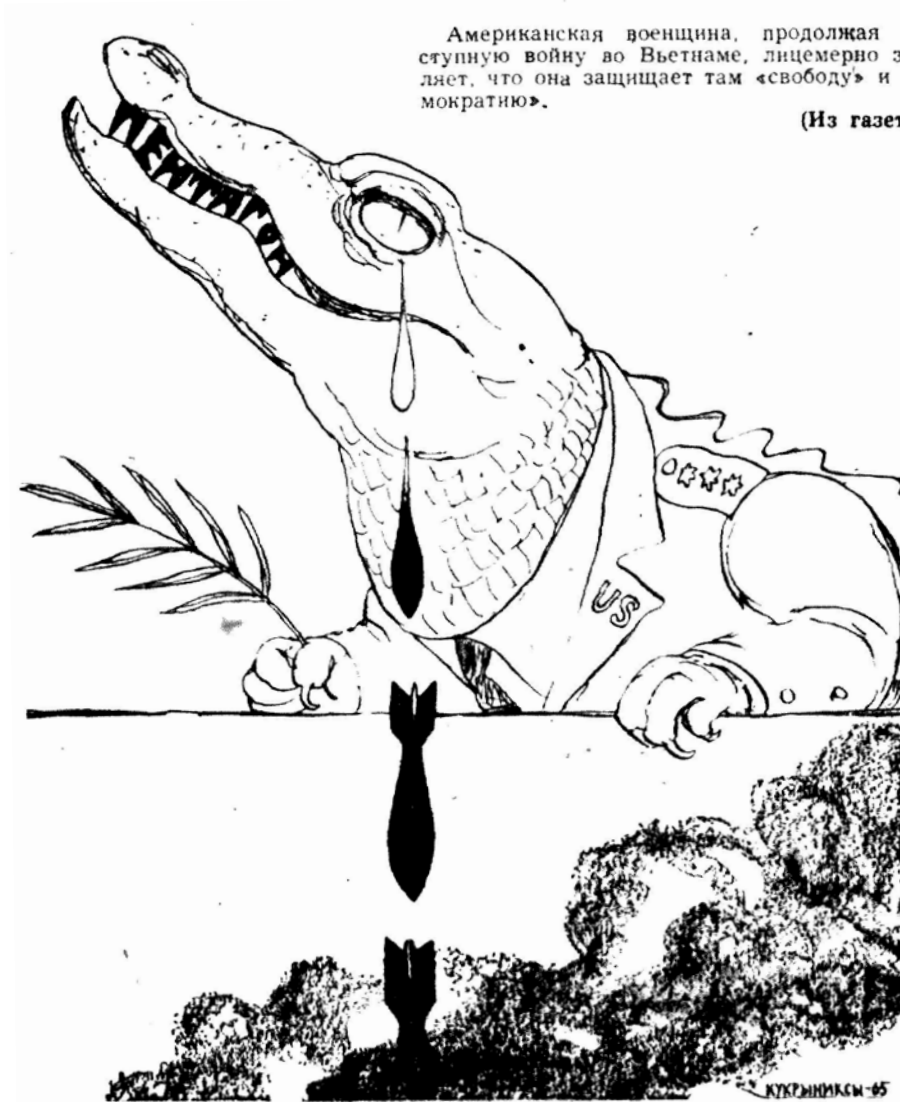
Goebbels (1897–1945). Tapansa mukaan Kukryniksy tuo käyttämäänsä eläinvertaukseen lisävivahteita, joiden myötä kuva toimii monella eri tulkintatasolla. Verratessaan Goebbelsia Krylovin apinaan Kukryniksy tuo esiin ajatuksen, että Goebbels on apinaa evolutiivisesti alempana – jopa apina olisi kauhuissaan, jos muistuttaisi Saksan propagandaministeriä. Goebbelsein hahmo mukailee apinan asentoa ja ulkonäköä, mutta eläin on esitetty realistisesti siinä missä ihminen on esitetty karikatyyriin. Näin taiteilijakolmikko asetti vihollisen naurunalaiseksi ja ”epäinhimilliseksi” tekijäksi.

Toisen maailmansodan propagandavuosien lisäksi Kukryniksy-kolmikko oli tuottelias myös muina aikoina ja laajemminkin kuvataiteen saralla. He toimivat Neuvostoliiton pääuutislähteen *Pravdan* pilapiirtäjinä 1930-luvulta alkaen. Vanhan neuvostoliittolaisen sanonnan mukaan *Pravdasta* ei löydy uutisia ja *Izvestijasta* ei löydy totuutta. Vitsi perustuu lehtien nimiin, *Pravda* tarkoittaa ”totuutta” ja *Izvestija* ”uutisia”. Sanonnassa heijastuu näiden sanomalehtien luonne osana neuvostoliittolaista poliittista järjestelmää. Esimerkiksi *Pravda* oli tarkkaan ennakolta suunniteltu sanomalehti, jonka tulevia numeroita suunniteltiin jo viikkoja ennen julkaisua ja päätoimittaja hyväksyi sensorien avustuksella, mitä lehdessä julkaistiin. Voisi sanoa, että *Pravda* oli osa neuvostoliittolaista suunnitelmataloutta. Neuvostoliittolainen sanonta on tältä osin siis oikeassa, sillä *Pravdan* päätarkoitus ei ollut levittää ajankohtaisia uutisia, vaan puolueen hyväksymää näkemystä maailmasta. Voimmekin kyseenalaistaa lehden totuusarvon ottaen huomioon, että *Pravda* toimi olennaisena osana neuvostopropagandaa. Lehden suunnitelmallisuuden pohjalta voi myös olettaa, että lehden sisältö noudatti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen linjaa uutisoinnissaan. Näin myös Kukryniksyn pilapiirroksot olivat linjassa maan virallisten ideologisten näkemysten kanssa.

Väitöskirjassani *Cartoon Fables: Animal Symbolism in Kukryniksy's Pravda Political Cartoons, 1965–1982* olen tutkinut *Pravdassa* Brežnevin aikana, vuosina 1965–1982, julkaistujen Kukryniksyn pilapiirrosten eläinsymboleita. Kylmän sodan, ja erityisesti Brežnevin aikana, *Pravdassa* julkaistiin paljon pilapiirroksia, joista kymmenisen prosenttia on Kukryniksyn käsialaa. Brežnevin aikana kolmikron tuottamista kuvista noin kolmanneksessa esiintyy eläinhahmoja, mikä kertoo siitä, että Kukryniksy koki eläinten olevan ilmaisuvoimaisia ja toimivia vertauskuvia. Kukryniksyn eläinmetaforien jäljet johtavat venäläisen kulttuurin perinteisiin, niin eläinsatujen kuin kielellisten vertauskuvienkin muodossa. Väitöskirjassani olen selvittänyt, mitä eläimiä Kukryniksy käytti töissään, miksi juuri näitä eläimiä, ja millaista viestiä niiden avulla pyrittiin välittämään.

Tutkimukseni on monitieteinen ja sijoittuu usean tieteenalan leikkauspisteeseen. Tätä voi havainnollistaa pilapiirroksen avulla (kuva 2). Kukryniksyn 20.10.1965 *Pravdassa* julkaisussa pilapiirroksessa näemme itkevän krokotiilin, jonka kyynelet muuttuvat pommeiksi. Kuvaa voi tulkita monesta eri lähtökohdasta. Kärjistäen sen eri lähestymistapoja voidaan kuvaila seuraavasti: Ensinnäkin historiallisessa tarkastelussa huomio kiinnittyy erityisesti tapahtumiin, joihin kuva viittaa. Näemme pilapiirroksen kertovan Vietnamin sodasta. Toiseksi Venäjä-tutkimuksen näkökulmasta keskitytään kuvan kulttuuriseen ja kielelliseen kontekstiin. Kukryniksy hyödyntää venäläisten *lubok*-puupiirrosten perinteistä kuvaustapaa, jossa kuva-ala jakaantuu kahteen osaan, jotka saatettiin laittaa kertomaan kahta eri puolta tarinasta samanaikaisesti. Krokotiilin tapauksessa yläosa kuvaa näennäistä totuutta ja alaosa ”todellista” totuutta. Itävä krokotiili puolestaan osoittaa eläimen symbolisen merkityksen kumpuavan jo antiikin aikaan käytössä olleesta metaforasta ”krokotiilin kyyneleet”. Kolmanneksi taidehistoriallisen rakenneanalyysin myötä huomataan krokotiilin kädessään pitämän oliivinoksan rinnastavan tämän eläimen rauhankyyhkyy, mikä osaltaan vahvistaa kielellisen

”krokotiilin kyyneleet” -metaforan viestiä. Neljänneksi eläintutkimuksen viitekehityksessä eläinsymbolin käyttöä tarkastellaan kriittisesti. Keskeiseksi teemaksi nousisi krokotiilin asema venäläisessä kulttuurissa ja eläimen käyttö vertauksessa, joka ei itse asiassa kuvaa todellisen krokotiilin käyttäytymistä. Krokotiilin luonnolliseen käyttäytymiseen ei kuulu itkeä niiden vuoksi, jotka krokotiili syö, vaikka sanonta sellaisesta ajatuksesta kumpuaakin. Viidenneksi propagandatutkimuksessa huomio keskittyy siihen, millaisen viestin pilapiirros pyrkii välittämään ja millä keinoin. Kukryniksy esittää Yhdysvaltain armeijan vihollisena,

КРОКОДИЛОВЫ СЛЕЗЫ...

Рисунок Кукрыниксы.

Kuva 2. Kukryniksy: Krokotiilin kyyneleet... (Pravda 20.10.1965). Teksti yllä: Amerikan sotavoimat jatkavat rikollista sotaansa Vietnamissa väittäen tekopyhästi puolustavansa siellä ”vapautta” ja ”demokratiaa”. Krokotiilin hampaissa: Pentagon

joka pyrkii hyötymään muissa maissa aiheuttamastaan tuhosta.

Nämä näkemykset yhdistämällä muodostuu kokonaisvaltaisempi tulkinta pilapiirroksista. Kuva esittää neuvostoliittolaisen näkemyksen Yhdysvaltojen toimista Vietnamin sodassa. Halutun viestin välittääkseen Kukryniksy-kolmikko käyttää hyväkseen omaa kielellistä ja kulttuurista taustaansa. He osoittavat venäläisille puupiirroksille *lubo*keille ominaisella tavalla, että amerikkalaiset eivät ole mitä väittävät. Viestiä korostaa kielellinen eläinvertaus, joka esittää amerikkalaiset omaa etuaan ajavina kaksinaamaisina militaristeina. Eläinhahmoa käyttämällä rakennettu propagandaviesti syötty takaisin kulttuuriin vahvistaen niin eläinvertauksen kulttuurista asemaa kuin myös ihmisten tapaa nähdä eläimet tietyssä valossa. Näin syntyy itseään ruokkiva kehä, jossa propaganda vahvistaa jo olemassa olevia kulttuurisia näkemyksiä ja kulttuuriset näkemykset puolestaan propagandaa.

Eläinvertaukset yhdistettyinä ihmisten kuvaamiseen ovat pääasiallisesti negatiivisia, mutta vihollista kuvattaessa käytetyn eläinvertauksen ei kuitenkaan tarvitse olla itsessään negatiivinen. Myös eläimiin liitettyjä positiivisia attribuutteja voidaan käyttää vihollisen asettamisessa naurunalaiseksi. Tällaisissa tapauksissa vihollinen esitetään sellaisessa tilanteessa tai asemassa, jossa eläimeen liitetyt positiiviset arvot kumoutuvat ja muuttuvat alkuperäisestä päinvastaisiksi, mikä näyttää kuvauksen kohteen pilkkaavassa valossa. Esimerkiksi Iso-Britannian leijona ei näyttäydykään rohkeana eläinten kuninkaana, vaan surkeana Yhdysvaltojen kätyrinä. Toinen keino mitätöidä eläinsymbolin positiiviset merkitykset on korvata eläin toisella samankaltaisella eläimellä, jolla on kuitenkin vastakkaiset merkitysvivahteet, kuten Kukryniksy tekee esittäessään Yhdysvallat korppikotkana maan kansallissymbolina toimivan valkopääkotkan sijaan.

Metaforat kumpuavat tyypillisesti vallitsevasta kulttuurista ja sen kautta vahvistavat viestin vaikuttavuutta. Sisäisessä propagandassa eläinvertaukset juontavatkin juurensa kuvan tekijän ja vastaanottajan yhteisestä kulttuurisesta taustasta. Eläinvertaukset ovat vakiintuneet poliittiseen kieleen vaikutuskeinona, etenkin kun kyseessä on ideologisen vastapuolen luonnehtiminen. Tämä on erityisen tyypillistä silloin, kun propagandan avulla muodostetaan tulkintakehyksiä, joiden mukaisesti vihollinen halutaan nähtävän. Kun propagandisti esittää ihmisen eläimenä, on usein tarkoituksena jakaa maailmaa ”meihin” ja ”heihin”. Tällainen binaarijohtelu perustuu ajatukseen siitä, että ihmiset ja eläimet ovat olennaisesti erilaisia.

Dikomisella kuvauksella on pitkät juuret venäläisessä perinteessä, esimerkiksi juuri *lubok*-puupiirroksissa, mutta se on myös propagandalle tyypillinen piirre. Perinne näkyy vahvasti niin Kukryniksyn kylmän sodan ajan pilapiirroksissa kuin uudemmassakin kuvastossa. Se on läsnä yhä vahvemmin myös nykyaikaisessa poliittisessä keskustelussa. Venäjällä länsi asetetaan usein binaarioppositioon. Kun Venäjän presidentti Vladimir Putin (s. 1952) täytti 62 vuotta lokakuussa 2014, uutisiin tuli tieto, että hänen kannattajansa järjestävät näyttelyn nimeltä Putinin kaksitoista urotyötä. Näyttelyssä olisi esillä kuvia, joissa Herkuleen urotyöt on asetettu nykypäivään ja Putin Herkuleen asemaan. Kuvissa Putinin vastustajia nähdään eläinmuodossa. Putin esimerkiksi päihittää sanktioita syöksevän hydran, jonka päihin on tunnistamisen helpottamiseksi kirjoitettu nimet: Yhdysvallat, Euroopan unioni, Kanada ja Japani. Kaikki eläimet eivät kuitenkaan näissä kuvissa ole negatiivisessa asemassa. Venäjään vuonna 2014 liitetty Krimin niemimaa näytetään Kreetan härkänä. Härän rooli on positiivisempi kuin vaikkapa hydran. Kaikille kuvien eläimille on kuitenkin yhteistä se, että eläimet ovat alistuneet Putinin voiman alla. Kuvien pääasiallinen viesti yleisölle näyttäisi olleen, että Putin pystyy suorittamaan minkä tahansa herkuleaanisen urotyön, että Venäjä on hallinnollisesti hyvissä käsissä, eivätkä länsimaiden mitkään metkut voi asettaa Venäjää poliittiseen

ahdinkoon. Tiedote Putinin syntymäpäivänäyttelystä osoittautui kuitenkin uutisankaksi. Näyttelytila, jossa Putinin kannattajat -niminen Facebook-ryhmä väitti näyttelyn olevan, ei ollut kuullutkaan koko asiasta. Yhtä kaikki, myös näissä eläinkuvissa näkyy kaksijakoinen, binaarinen maailmankuva.

Eläinvertausten ja binaarijakojen jatkumo ei ole kuitenkaan nähtävissä vain Venäjällä. Vastaavaa tapaa käyttää pilapiirrosta vaikutuskeinona, lasketaan se sitten propagandaksi tai ei, on näkyvillä kaikkialla. Pilapiirrosten tarkasteleminen historiallisesta näkökulmasta antaa tulkinta-avaimia myös uudempiin kuvallisiin vaikutuspyrkimyksiin.

Pilapiirrookset koostuvat monesta tulkintakerroksesta, jotka avaavat näkökulmia niin historiaan, kulttuuriin, kieleen, sosiologiaan, politiikkaan, eläintutkimukseen ja moneen, moneen muuhun. Väitöskirjassani olen tutkinut, miten Kukryniksy-taiteilijakolmikko käytti kulttuurisidonnaista eläinsymboliikkaa poliittisen viestin välittämiseen.

Väitöstutkimukseni keskeinen väite on, että eläimiin liitetty symboliikka toimii omassa kulttuurisessa ja kielellisessä kontekstissaan pikakuvakkeen tavoin. Sen merkitys aukeaa helposti niille, joilla on tarvittava kulttuurinen taustatieto ja ymmärrys. Menneisyyden propagandaa voi tarkastella laaja-alaisesti historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissaan, kun taasen oman ajan ilmiöille on helposti sokea. Mennyttä tarkastelemalla on mahdollista nähdä nykypropaganda osana historiallista jatkumoa ja näin paremmin ymmärtää propagandan vaikutusmekanismeja. Näin ollen Kukryniksyn pilapiirroksissa käyttämä kuvallinen ja kielellinen symboliikka sekä niihin kätkeytyt poliittiset viestit ovat kiinnostava ja tärkeä tutkimuskohde. Tutkimukseni voi auttaa myös näkemään laajemmin ja käsittämään niitä tapoja, joilla meihin eri puolilta yritetään vaikuttaa. Yhdellä kuvalla voidaan vanhan sanonnan mukaan kertoa – tai valehdella, jos asia halutaan niin nähdä – enemmän kuin tuhannella sanalla. Pilapiirros on vakava asia!

FM **Reeta Kankaan** venäjän kielen alaan kuuluva väitöskirja *Cartoon Fables: Animal Symbolism in Kukryniksy's Pravda Political Cartoons, 1965–1982* tarkastettiin 27.1.2017 klo 12 Turun yliopiston päärakennuksen Tauno Nurmela -salissa. Vastaväittäjänä toimi dosentti **Sari Autio-Saraso** Helsingin yliopistosta ja kustoksena professori **Riitta Pyykkö** Turun yliopistosta.